

O‘SMIRLARDA AGRESSIV XULQ-ATVORNI SHAKLLANISHIDA OILAVIY TARBIYANING TA’SIRI

Nazimaxon Mumindjanova

TMC instituti Katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada oilaviy tarbiya o‘smirlarda agressiv xulq-atvorni shakllanishiga sabab bo‘lishi, o‘smirlik davrining turli xil yoshlarida agressiyaning qay holda yuzaga kelishi, jismoniy agressiya hamda o‘smir xulq-atvoriga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillar haqida keltirib o‘tilgan. Shu bilan bir qatorda holat yuzasidan psixologik tahlillar, tavsiyalar va yechimlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Agressiya, tadqiqot, verbal, ijtimoiy muhit, tajavuzkorlik.

O‘smirlik davri insonni bolalikdan yoshlikka o‘tuvchi va boshqa davrlardan o‘zining nisbatan keskinroq, murakkabroq kechishi bilan ajralib turuvchi inson ontogenetik rivojlanishining eng xarakterli davrlaridan biri hisoblanadi. O‘smirlik davri tarkibida o‘g‘il va qiz bolalar birdek tegishli bo‘lgan yuqori va past darajadagi agressiv harakatlar bilan bog‘liq bo‘lgan yosh ko‘rsatkichlari mavjud. Semenyukning tadqiqotlariga ko‘ra 10-11 yoshdagi o‘smirlarda jismoniy agressiya yuqori ko‘rsatkichda bo‘lsa, 14-15 yoshdagi o‘smirlarda birinchi darajaga agressiyaning verbal ko‘rinishi chiqadi. Biroq bu jismoniy agressivlik namoyon bo‘lishining yoshga qarab pasayishi emas. Agressiyaning barcha shakllarining namoyon bo‘lishining maksimal ko‘rsatkichlari 14-15 yoshda aniq ko‘rinadi. O‘smirlar jinoyatchiligining o‘sib borayotgan oqimi va axloqning tajovuzkor shakliga moyil bolalar sonining ortishi bunday xavfli ko‘rinishlarni uyg‘otuvchi psixologik sharoitni o‘rganishni birinchi darajali ahamiyatga ega bo‘lgan vazifa sifatida ilgari surdi. Tajovuzning u yoki bu shakllari ko‘pchilik o‘smirlar uchun xarakterlidir, biroq ma‘lumki, muayyan kategoriyadagi bolalarda tajovuzkorlik axloqning turg‘un shakli sifatida nafaqat saqlanadi, balki shaxsning turg‘un sifatiga rivojlanadi ham, natijada bolaning mahsuldor potentsiali pasayadi, to‘laqonli kommunikasiya imkoniyati torayadi, uning shaxsiy rivojlanishi deformatsiyalanadi. Agressiv o‘smir nafaqat atrofdagilarga, balki o‘ziga ham bir talay muammolar keltiradi. Tajovuzkorlik shaxsning turg‘un shaxsiy chizig‘iga aylanmasligi uchun bola axloqining xususiyatlari va hissiy holatini tushunmoq, o‘z vaqtida psixokorreksion ishni tashkil eta olmoq kerak. O‘smirlarning tajovuzkor axloqini o‘z vaqtida aniqlash bola shaxsining rivojlanishidagi noxush holatni oldini olish uchun juda zarur hisoblanadi. O‘smirlik davrida psixologik muammolarni bartaraf etish hamda tarbiyalash

masalalari hozirgi davrning eng dolzarb muammosiga aylangan. Oila, maktab, jamiyatning o'sib kelayotgan avlodga bo'lgan axloqiy-ma'naviy, siyosiy-ijtimoiy, ehtiyoj kun sayin ortib bormoqda. Bugungi kunda kelajak avlodga ta'sir qilayotgan va uning kechinmalarini o'zgartiradigan ichki va tashqi omillarni ko'z oldimizga keltirish juda qiyin. O'smirlik davrini o'rganuvchi ko'pchilik olimlar agressiya, emotsional qo'zg'alishni, jahl chiqqan holatlarda balog'atga yetmagan bolalarda psixologik muammolar qanday namoyon bo'lishiga ko'proq e'tibor berganlar. Chunki, bu yoshda ularda hayot tajribalari yetarli bo'lmaydi, lekin tan olinishga va mustaqil bo'lishga intiladilar. O'smirlar har doim boshqalarga taqlid qiladilar va o'zlarini ularga nisbatan agressiv tutishga harakat qilishadi.

Oilaviy tarbiyada, o'smirlarning o'zlarini o'rganish, o'zaro munosabatlarda adolatsizlik qilish, tajovuzkorlik va agressivlikning o'smirlarida namoyon bo'ladigan ta'siri muhim faktor bo'lishi mumkin. Bu tarbiya usullari, o'smirlarning o'zlarini boshqalarga zarar yetkazish, haqorat qilish va tajovuzkorlikdan saqlab qolishi mumkin.

O'smirlarda agressiv xulq-atvor namoyon bo'lishining sabablari:

I.O'z-o'zini o'rganish jarayoni: O'z-o'zini o'rganish jarayonida, ularning o'zlarini qo'llab-quvvatlovchi, adolatli va empatik bo'lishni o'rgatish kerak. Agar bu jarayon tashkil etilmagan bo'lsa, o'smirlar o'zlarini boshqalarga qarshi tajovuzkorlik ruxiga olib kelishi mumkin.

II.O'z-o'zini ifodalash usullari: O'smirlar o'z his-tuyg'ularini va xayollarni qanday ifodalashni o'rganish usullari. Agar ularga o'z his-tuyg'ularini ifodalash va boshqalarning hissiyotlarini anglab yetish, hissiyotlari o'rgatilmagan bo'lsa, ularda tajovuzkorlik va agressivlik namoyon bo'lishi mumkin.

III.O'zaro munosabatlarda adolatsizlik: O'smirlar o'zaro munosabatlarda adolatsizlik va tartibsizlik bilan yuzlashgan bo'lsalar, bu ularda tajovuzkorlik va agressivlikning namoyon bo'lishini olib kelishi mumkin. Adolatsiz munosabatlar o'smirlarda o'zlariga hamda, boshqalarga zarar yetkazishlariga olib kelishi mumkin.

IV.Tarbiya usullari: Oilaviy tarbiya usullari, o'smirlarning o'zlarini adolatli, empatik va tajovuzsiz bo'lishini o'rgatishda muhim rol o'ynaydi. O'smirlar tarbiya usullari orqali boshqalarga zarar etkazish va tajovuzkorlik qilib bo'lmasligini o'rganadilar.

Aynan oilada bola birlamchi sotsializatsiyadan o'tadi. Oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar misolida u boshqa odamlar bilan munosabatda bo'lishni o'rganadi, o'smirlik va balog'at yoshida saqlab qoladigan xatti-harakatlar va munosabatlar shakllarini o'rganadi. Ota-onalarning bolaning noto'g'ri xatti-harakatlariga munosabati, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarning tabiati, oiladagi uyg'unlik yoki nomutanosiblik darajasi, aka-uka va opa-

singillar bilan munosabatlarning tabiati - bular bolaning oiladagi va undan tashqaridagi tajovuzkor xatti-harakatlarini oldindan belgilab beradigan omillardir. Shuningdek, balog'at yoshida uning atrof-muhit bilan munosabatlariga ta'sir qiladi. "Ota-ona - bola" juftligidagi salbiy munosabatlar kuchli ta'sir ko'rsatadi. Agar bolalar ota-onalardan biri yoki ikkalasi bilan yomon munosabatda bo'lsa, ular o'zlarini qadrsiz deb bilishsa, yoki ota-onaning yordamini his qilmasa, ular boshqa tengdoshlariga murojaat qilishadi; tengdoshlar ularni sezmaydilar; ota-onalariga nisbatan tajovuzkor munosabatda bo'ladilar. Agressiv harakatning bajarilishi asosiy neyrofiziologik mexanizmlarga bog'liq. Oddiy qilib aytganda, asab tizimi har qanday harakatni, shu jumladan tajovuzkor harakatlarni amalga oshirishda ishtirok etadi. Biroq, bu asosiy tuzilmalar va jarayonlarning ta'siri cheklangan, neyropsikologik mexanizmlar tegishli stimulg qarab faollashadi va ong tomonidan boshqariladi. Agressiya muammosi bilan mamlakatimizda va xorijda ko'plab tadqiqotchilar shug'ullangan. Ko'pgina asarlar tajovuzkor xatti-harakatlarning turli xil ko'rinishlariga bag'ishlangan. Eng to'liq tavsifni G. M. Andreeva, K. Byutner, D. Richardson, R. Beron, S. V. Enikoplov, V. V. Znakov, L. P. Kolchin, N. D. Levitov, K Lorentz, TG Rumyantseva, A. A. Rean, E. V. Romanin asarlarida topish mumkin. SE Roshchin, E. Fromm, V. Hollicer, IA Furmanov, LB Schneider, jumladan, o'smirlarning huquqbuzarlik xatti-harakatlarining xususiyatlarini hisobga olgan holda: M. A. Alemaskin, S. A. Belicheva, G. M. Minkovskiy, I. A. Nevskiy. Agressiya muammosining chuqur psixologik kelib chiqishini o'rganish Z.Freyd, E.From, J.Fridman va boshqalarning asarlarida yoritilgan. Oilaviy muhitning nosog'lomligi, ota-ona va farzand o'rtasidagi nizolar, o'zaro bir-birini tushunmaslik holatlari, oiladagi rahbarlik uslubining to'g'ri yo'lga qo'yilmaganligi va noto'liq bo'lgan oilalarning mavjudligi o'smirlarda agressiyaning paydo bo'lishiga olib keladi. Agressiv xulq-atvor natijasi qotillikkacha olib borishi mumkin. Tadqiqotchilardan biri bo'lgan F.Getting qotillar ko'p hollarda to'liq bo'lmagan oilalardan chiqqanini aniqlagan. Uning "Oiladagi agressiv bolalarni o'rganish" bo'yicha olib borgan maxsus tadqiqotining natijalariga ko'ra, noto'liq oilalarda o'ta qahrli, qo'pol, agressiv va shu bilan birga voyaga yetmagan jinoyatchilar kelib chiqayotganligini alohida ko'rsatib o'tgan. Uning ta'kidlashicha to'liq oilalarda ham, noto'liq oilalarda ham sog'lom yoki nosog'lom oilaviy muhit mavjud bo'ladi. Oiladagi doimiy janjallar, mojarolar oilada nosoglom muhitni vujudga keltiruvchi bosh omillardir.

Xulosa:

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki har bir farzandning kelajakda qanday shaxs bo'lib kamol topishi albatta uning ota-onasiga bog'liqdir. Farzandga to'g'ri tarbiya berish va uning fiziologik imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda to'g'ri yo'naltira olish ham ota-ona zimmasidadur. Shunday ekan men psixolog sifatida ota-onalarga shudan tavsiya bergan

bo'lardim; biz hozirda raqamli texnologiyalar zamonida yashayaotgan ekanmiz farzandlarimizni turli xil gadjetlardan, mobil qurilmalardan to'g'ri foydalanayotganiga amin bo'lishimiz kerak, zero hozirgi paytda bolalarni agressiv xulq-atvordan og'diruvchi omil deb bunday qurilmalarga nisbatan aytsak mubolag'a bo'lmaydi. O'smirlik davri shunday murakkab davrki hatto, o'smirdagi garmonal o'zgarish ham uning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. Shunday ekan, biz farzandlarimizni o'smirlik davridan qiynalmay, ular o'zlarini yolg'iz his qilmasdan, oldilarida doim qo'llab-quvvatlovchi ota-onalari borliklarini bilib turishlariga sharoit yaratib berishimiz kerak. Bolalar bizning kelajagimizdir, zero ki ta'limga tikilgan sarmoya eng yaxshi sarmoya hisoblanar ekan, farzandlarimizning qimmatli vaqtlarini behuda o'tkazmaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'smirlarda agressiv xulq-atvorni namoyon bo'lishida oilaning ro'li". Yunusova Guzal, Turdimatova Elnoz
2. "O'smir psixologiyasi: biz bilmagan jihatlar" Sh.Mustafayeva
Farg'ona -2015
3. O'smirlarning tajovuzkor xatti-harakatlarining psixologik xususiyatlari va uni tuzatish shartlari / L.M. Semenyuk. - M.: INFRA-M 2011.
4. O'smirlarning noqonuniy xatti-harakatlarining oldini olish. - Ufa: "Bashqirdiston sog'lig'i" nashriyoti, 2005.
5. Zaxarov A.I. Bolalarning ota-onalarning rolini idrok etishining psixologik xususiyatlari. A.I. Zaxarov. Psixologiya savollari. 2012.
6. Rean A.A. Agressiya va shaxsning tajovuzkorligi. A.A. Rean. Psixologik jurnal. 2011. - 5-son. - 3-18-betlar.